

یادداشت‌هایی در زمینه‌ی ارتقای کیفیت تدریس و ارزش‌یابی

مبتنی بر اسناد تحولی وزارت آموزش و پرورش

دکتر عظیم محبی

طرح و چارچوب فرایند یاددهی-یادگیری مبتنی بر اسناد تحولی

بخش چهارم

اشاره

در بخش قبل بیان شد که رویکرد کلی فرایند یاددهی-یادگیری باید از راهبرد زمینه محور (اکتشافی) شروع شود و با راهبرد تعاملی ادامه یابد و در نهایت به راهبرد انتقالی ختم شود. حال سؤال اساسی این است که این فرایند در یک طرح و چارچوب کلی تدریس چه گونه قابلیت اجرایی پیدا می‌کند. در این بخش این موضوع توضیح داده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: سند تحول، برنامه‌ی درسی ملی، فرآیند یاددهی-یادگیری.

۱. تعیین اهداف و انتظارات یادگیری

برای تدریس در یک جلسه، با مشخص بودن عنوان برنامه‌ی درسی (کتاب و...) آن چه بیش از همه اهمیت دارد این است که اهداف یادگیری درس مورد نظر کدام‌اند. معمولاً در راهنمای تدریس هر یک از کتاب‌ها یا اول هر درس اهداف، از قبل نوشته شده است. لذا همان اهداف مبنای یادگیری درس مورد نظر خواهد بود. این هدف غالباً همان اهداف آموزش یا یادگیری هستند که به صورت کلی و جزئی نوشته می‌شوند. این اهداف باید در دست‌یابی دانش‌آموزان به اهداف غایی کمک کنند. این هدف‌ها براساس نظریه‌ی بلوم (سیف، ۱۳۸۹) در سه حیطه‌ی شناختی، عاطفی و روانی-حرکتی نوشته می‌شوند. سطوح هر یک از اهداف عبارت‌اند از:

حیطه‌ی شناختی: آگاهی، درک و فهم، کاربرد، تجزیه و تحلیل، ارزش‌یابی، خلاقیت؛

حیطه‌ی عاطفی: دریافت و توجه کردن، پاسخ دادن، ارزش‌گذاری، سازمان‌دهی ارزش‌ها، درونی شدن ارزش‌ها؛

حیطه‌ی روانی-حرکتی: مشاهده و تقلید، اجرای عمل بدون کمک، دقت در عمل، هماهنگی حرکات، عادی شدن عمل هدف‌ها براساس نظریه‌ی هارلن (دانشور، ۱۳۹۱) در سه حیطه‌ی دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها تقسیم شده‌اند.

هدف‌ها براساس برنامه‌ی درسی ملی در یک جدول ماتریسی به شکل جدول ۱

بیان شده است.

همان‌طور که در جدول هدف‌ها مشاهده می‌کنید، هدف‌ها در پنج عنصر تعقل و تفکر، ایمان، علم، عمل و اخلاق تعیین شده است و انتظار می‌رود دانش‌آموزان در دوره‌های تحصیلی در سطح مناسبی، به مصادیق این اهداف دست یابند. این عناصر در ارتباط با چهار محور یا عرصه‌ی خود، خدا، خلق و خلقت بروز و ظهور می‌کند. به عبارت دیگر، در چهار زمینه دانش‌آموزان باید با توجه به تفکر و پژوهش به آگاهی دست یابند. علاوه بر علم در عمل نیز شناخت خود را بروز دهند. در ادامه با رشد فضایل اخلاقی و خودپالایی، ایمان و خودباوری در عرصه‌های مختلف به استعلا‌ی نفس خود کمک کنند تا به این ترتیب به ذات باری تعالی تقرب بیابند.

هدف‌ها همان نتایج مورد انتظار هستند که باید در عملکرد دانش‌آموزان نشان داده شود. لذا پس از نوشتن اهداف باید نشانگرهای آن و در نهایت سطح مورد انتظار را مشخص کرد.

طراحی اهداف آموزش به صورت کلی یا یادگیری، نشانه‌های تحقق و در نهایت سطح مورد انتظار یا انتظارات عملکردی در طرح جدید ارزش‌یابی با عنوان ارزش‌یابی توصیفی مدنظر قرار گرفته است (راهنمای ارزش‌یابی توصیفی، ۱۳۹۰)، که می‌توان

عناصر	عرصه	خود	خدا	خلق	خلقت
تفکر و تعقل					
ایمان و باور					
علم و آگاهی					
عمل و کار					
اخلاق					

جدول ۱- هدف‌ها

نکته: در توضیحات مقاله عملاً نقش معلم، دانش آموز و روش سنجش توضیح داده می شود، لذا از ذکر آن در داخل جدول خودداری شده است.

در عین حال در مقاله ی بعدی راهبردها و شیوه های ارزش یابی یادگیری مورد بحث قرار خواهد گرفت.

جدول ۲

اهداف یادگیری	درک تقارن محوری اشکال به کمک رنگ آمیزی
نشانه های تحقق	رنگ آمیزی صحیح نیمه ی رنگ نشده اشکال متقارن
انتظار عملکردی (در حد خیلی خوب)	نیمه ی رنگ نشده اشکال متقارن را با جزئیات زیاد به درستی رنگ آمیزی می کند و اشکال متقارن محوری ساده را تشخیص می دهد.

آن را به شکل جدول ۲ به نمایش گذاشت: (مثال: تقارن در ریاضی)

۲. تعیین پیش دانسته ها و ارزش یابی تشخیصی

پس از تبیین اهداف درس جدید و مشخص کردن انتظارات عملکردی، معلم از خود می پرسد: «دانش آموزان نسبت به این اهداف چه مطالبی را باید از قبل بدانند؟» آن ها را به صورت اهداف ورودی مشخص می کند و با توجه به زمان و شرایط دیگر نسبت به نحوه ی سنجش پیش دانسته ها تصمیم می گیرد و در روز اجرای برنامه، قبل از بیان درس جدید، پیش دانسته ها را مورد سنجش قرار می دهد.

۳. پیش بینی و تدارک فرصت های مناسب یادگیری

در طرح درس های قبلی صرفاً به پیش بینی وسایل آموزشی بسنده می شد اما به نظر می رسد در این مرحله به ویژه برای دوره ی ابتدایی علاوه بر وسایل آموزشی متناسب با هر درس (ریاضی، فارسی و...) به پیش بینی ها و تدارک های مناسب دیگری - علاوه بر فناوری و آموزش - نیازمندیم که معلم باید از قبل به آن ها فکر کند و تصمیم مناسب را بگیرد. به طور مثال، در کلاس اول که دروس مختلف به ویژه فارسی با همکاری و حضور دائمی اولیا تدریس می شود، ضمن یک تقسیم بندی مناسب هر یک از اولیا موظف می شوند برای هر درس همکاری ها و فرصت های لازم

جدول ۳

محورها	نقش معلم	نقش دانش آموز	روش سنجش
ارزش یابی فرایندی	فعال سازی تفکر		
	کاوش یا پژوهشگری گروهی		
	فعالیت های علمی		
	توضیح و تبیین (توجه دادن به ارتباط موضوع درس با خدا، خود، خلق و خلقت با بهره گیری از خودباوری و خودپالایی)		
	شرح و بسط (مفهوم سازی و تولید دانش)		
	ارزش یابی فرایندی		
	تکالیف (تمرینی، توسعه ای و تثبیتی)		

را تدارک ببینند؛ مانند تهیه ی آش و بردن وسایل گوناگون به مدرسه و...

۴. فرایند اجرای یاددهی - یادگیری

در طرح درس های قبلی صرفاً روش های مورد استفاده در ارائه ی هر درس ذکر می شد اما در شیوه ی جدید باید عملاً در چارچوب تدریس، نقش معلم و دانش آموز به همراه فرایند تدریس، به صورت سناریوی تدریس طراحی و تدوین می گردد. به عبارت دیگر، همان کاری که در کلاس درس انجام می گیرد، در چارچوب کلی تدریس مشخص شود.

در این مرحله با توجه به راهبردهای تدریس که قبلاً بیان شد (زمینه محور، تعاملی و انتقالی) و در نظر گرفتن الگوی هدف گذاری در برنامه ی درسی ملی، محورهای فرایند یاددهی - یادگیری به ترتیب جدول ۳ تدوین می شود (محبی، ۱۳۹۰). الف) اولین مرحله از تدریس، فعال سازی تفکر است. از طریق سؤال، نشان دادن فیلم، خواندن یک قصه یا شعر و... زمینه ی آمادگی ذهنی و عاطفی دانش آموزان فراهم می شود. این زمینه سازی عملاً تمایل دانش آموزان به یادگیری (انگیزه) را رقم می زند. نقش دانش آموزان در این مرحله مشاهده، گوش دادن، پاسخ دادن به سؤالات و ایجاد تمرکز، توجه و تمایل به یاد گرفتن است و روش سنجش نیز بیشتر روش مشاهده ای است.

ب) پس از ایجاد آمادگی، دانش آموزان هدایت می شوند تا به کمک روش های

تفکری برای تفکر

مسابقه‌ی شماره‌ی ۷

مهلت ارسال پاسخ‌ها: ۲۰ خردادماه ۱۳۹۲

پرسش‌های مسابقه‌ی این شماره از «تفکری برای تفکر» نیز مانند همیشه از بخش پرونده‌ی مجله یا تجربه‌های سبز خودتان انتخاب شده است.

در این شماره، دو پرسش مطرح کرده‌ایم:

● پرسش ۱: در صفحه‌ی ۱۲ و ۱۳ دو مطلب چاپ شده است که هریک به‌نوعی بر چگونگی بهره‌گیری از ابزارهای نوین فناوری اطلاعات در کلاس‌های درس تاکید دارد و هر دو نیز یکی از چالش‌های موجود در این زمینه را به بحث می‌گذارد: کمبود امکانات (در نوشته‌ی اول) و عدم بهره‌گیری مناسب از امکانات موجود (در نوشته‌ی دوم). در مقام آموزگار دوره‌ی ابتدایی، دست‌کم ۱۰ چالش عمده در زمینه هوشمندسازی و استفاده‌ی بهینه از فناوری اطلاعات در آموزش را توضیح دهید.

● پرسش ۲: در صفحه‌ی ۱۴ و ۱۵ دو مطلب چاپ شده است که هر دو به‌نوعی بر نشناختن ویژگی‌های دانش‌آموزان به‌وسیله‌ی معلمان تاکید دارد (اول دقت، سپس درمان! - باز هم چالشی به نام عدم‌شناخت). از این قبیل مطالب تاکنون نمونه‌های فراوانی را در مجله چاپ کرده‌ایم. آموزگاران‌ی که تجربه‌های خود را در این زمینه برایمان ارسال می‌کنند، از اینکه با نشناختن دانش‌آموزان خود، در تربیت آنان اختلال ایجاد کرده‌اند، با شجاعتی بی‌نظیر سخن می‌گویند.

به‌نظر شما با چه شیوه‌هایی می‌توان دانش‌آموزان را بهتر و بیشتر شناخت؟ به‌طور مبسوط توضیح دهید.

پژوهشی، اطلاعات را از طریق مشاهده، گفت‌وگو، تجارب خود، گوش دادن، مطالعه کردن، بررسی منابع، انجام آزمایش و... جمع‌آوری کنند. زمینه‌سازی برای هدایت یادگیری از طریق گروه‌های یادگیری ضمن ایجاد شوق و هیجان یادگیری، زمینه‌ای را فراهم خواهد کرد تا مهارت‌های اجتماعی (نقد و بررسی، حس همکاری، پذیرش نقد، خودارزیابی و...) نیز رشد کنند. لذا تأکید می‌شود تمام این مرحله یا بخشی از آن از طریق گروه‌های یادگیری مدیریت شود. روش‌های سنجش فرایندی در این مرحله، عبارت‌اند از مشاهده و بازدید از عملکرد دانش‌آموزان، تهیه‌ی سیاهه (چک‌لیست)، زمینه‌سازی برای طرح سؤال دانش‌آموزان در گروه از همدیگر و از گروه‌های دیگر. (پ) در مرحله‌ی سوم دانش‌آموزان هدایت می‌شوند تا براساس نقش و احساس مسئولیت، فعالیت‌های عملی خود را انجام دهند. انجام دادن تمرینات، آزمایش‌ها، ساخت وسیله، بحث و گفت‌وگو در گروه از نشانه‌های فعالیت‌های عملی دانش‌آموزان است که در این مرحله صورت می‌گیرد.

ت) در مرحله‌ی چهارم، دریافت‌های ذهنی و نتایج پژوهش‌ها ابتدا از سوی گروه‌ها بیان می‌شوند. همچنین پس از نقد و بررسی، معلم ضعف و قوت‌ها را می‌نویسد و در نهایت به تشریح مختصر موضوع درسی می‌پردازد. او در این مرحله به توجه خودمدریبتی، اعتماد به نفس، و خودپالایی دانش‌آموزان جهت درک و یادگیری بهتر مطالب در چهار عرصه می‌پردازد. سنجش و اندازه‌گیری در این مرحله مشاهده و بررسی مستندات تولیدشده‌ی دانش‌آموزان است.

ث) در مرحله‌ی پنجم باید مفاهیم مورد نظر با توجه به اهداف درس برای دانش‌آموزان روشن شود و اکثر آن‌ها بتوانند مطالب یاد گرفته شده را بازتولید و مفهوم‌سازی کنند و متناسب با درک و فهم خود به تولید دانش در زمینه‌ی موضوع مورد نظر بپردازند. این مرحله بسیار مهم است؛ چون انتظار می‌رود که دانش‌آموزان به یادگیری واقعی دست یافته باشند. از طریق پرسش‌های شفاهی، کتبی، حل مسئله و تمرین‌ها این فرایند بررسی می‌شود تا از یادگیری دانش‌آموزان اطمینان حاصل شود. (ج ارزش‌یابی (فرایندی))

همان‌طور که در نوشتار بالا ذکر شد، ارزش‌یابی در دوره‌ی ابتدایی عملاً فرایندی است؛ یعنی در فرایند یادگیری، ارزش‌یابی به شیوه‌های مختلفی که در متن هر محور ذکر شد، مدیریت می‌شود.

(چ) ارائه‌ی تکالیف

یادگیری باید در کلاس درس اتفاق بیفتد اما برای تمرین و تثبیت و توسعه‌ی آن، انواع تکالیف مانند خلاصه نوشتن، حل تمرینات، تکرار مطالب برای حفظ آن‌ها به‌ویژه شعر و آیات قرآن و... ساخت وسیله، انجام پروژه و پژوهش می‌تواند در این مسیر راه‌گشا باشد.

منابع

۱. سیف، علی‌اکبر. سنجش فرایند و فرآورده‌های یادگیری، انتشارات دوران. ۱۳۸۹.
۲. دانش‌سور، میترا. جزوه‌ی الگوی هدف‌گذاری، مرکز منابع سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. ۱۳۹۱.
۳. سند برنامه‌ی درسی ملی، ویرایش پنجم، مرکز منابع سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. ۱۳۹۱.
۴. راهنمای ارزش‌یابی توصیفی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. ۱۳۸۹.
۵. محبی، عظیم. بررسی نظریه‌ی ساختن‌گرایی در روش‌های تدریس، پایان‌نامه‌ی دکترای پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، ۱۳۹۰.